

illetve a hatékony és barátságos segítségnyújtás között. Ma még számos könyvtárban hibázik néhány feltétel, de mégiscsak könnyebb emberköz-pontú könyvtárat tervezni, mint az embereket úgy átformálni, hogy a könyvtárakhoz igazodjanak.

/LINE, M. B.: Designing libraries round human beings. = *Aslib Proceedings*, 50. köt. 8. sz. 1998. p. 221–229./

(Orbán Éva)

Célok és stratégiák

A könyvtár helye az információs társadalomban

A könyvtárak a társadalom leggyakrabban használt intézményei; a művelődési, szórakozási, tudományos és általános információigényeket egyaránt kielégítik. Szerepüket elismerik az egész életen át tartó tanulásban és az oktatási folyamatban; sok országban szorgalmazzák az iskolák mellett a könyvtárak bekapcsolását is az Internetbe.

A könyvtárak fontos szereplői az információs társadalomnak. Ezt ismerte el az európai kulturális miniszterek 1996. július 25-i határozata és az *Európai Parlament* 1997. március 13-i dokumentuma az információs társadalomról, a kultúráról és az oktatásról (az ún. *Morgan-jelentés*). Az utóbbi fel-szóllította az Európai Bizottságot, hogy állítson össze ún. zöld könyvet a könyvtárak növekvő szerepéről az információs társadalomban.

Az Európai Bizottság kezdeményezései

Az Európai Bizottság könyvtárakkal kapcsolatos tevékenysége főként az Európai Unió 3. és 4. Kutatás-Fejlesztési, azon belül Telematikai Keretprogramja keretében zajlik már csaknem egy évtizede.

Az Európai Parlament először 1984-ben hívta fel a politikusok figyelmét a könyvtárak fontosságára. 1985-ben a Miniszterek Tanácsa cselekvésre szólította fel az Európai Bizottságot. Kutatások és vizsgálatok indultak, amelyek felmérték, mekkora a könyvtári szektor és annak hatóköre; mely területeken okoz gondot a könyvtáraknak az információs társadalomhoz való alkalmazkodás; és mely területeken tenné lehetővé az európai együttműködés az erőforrások jobb felhasználását.

Az első program

A *könyvtári program* e vizsgálatok eredményei alapján 1990-ben indult. Főként újszerű könyvtári szolgáltatások és eszközök kifejlesztésére, a bibliográfiai erőforrásokra és a könyvtári hálózati infrastruktúrára összpontosított.

A munkaprogram négy, egymást kiegészítő területre összpontosított:

- *számítógépes bibliográfiák és katalógusok* létrehozása, továbbfejlesztése és összehangolása a könyvtárak hatékonyságának és a források megosztásának fejlesztésére;

- *könyvtári hálózati szolgáltatások* létrehozása a műszaki lehetőségek (távközlés és nyílt rendszerek) feltárásával és kihasználásával;
- *újszerű, gazdaságos könyvtári szolgáltatások* kifejlesztése a fejlett információs és kommunikációs technikák felhasználásával;
- a kereskedelemben értékesíthető *technológia-alapú könyvtári termékek, szolgáltatások és eszközök* kialakítása a magánszektor bevonásával.

A programnak az volt a közvetlen célja, hogy olyan változásokat indítson el, amelyek ráébredtnek az európai együttműködés előnyeire és hatásaira. Ez egyébként illeszkedett azon hosszú távú tervek közé, amelyek a korszerű szolgáltatások elterjesztésére, a technika gazdaságos felhasználására, szabványok kidolgozására és összehangolt könyvtárpolitika kidolgozására irányultak az Európai Unió országaiban.

A programnak 1991 és 1994 között három pályázati felhívása jelent meg. Nyolcvan akcióterv indult, összesen ötvenegy közösen finanszírozott projekt, számos közös akció, megvalósíthatósági vizsgálat és egyéb tanulmány készült. Ezekben kétszáznál több európai intézmény vett részt, hatnyolcszáz szakemberrel. Eközben az Európai Unió számos országában dolgoztak ki országos könyvtárfejlesztési programot vagy stratégiát.

A második program

A *második könyvtári program* 1995 és 1998 között zajlott a 4. Keretprogramon belül, a 3. Keretprogram eredményeire és még folyó tevékenységeire építve. A program kiemelte a könyvtáraknak az elektronikus információs infrastruktúrára való áttérésben játszott kulcsszerepét.

Világossá vált, hogy a könyvtárak a társadalom számára nagyobb értéket képviselnek, ha egy összeurópai könyvtári infrastruktúrába illeszkedve működnek. A második program ezért a könyvtári hálózatok fejlesztését ösztönözte, s ezáltal a források optimális megosztását, a kevésbé fejlett könyvtárak hozzákapcsolását a fejlettebbekhez és azok szolgáltatásaihoz; egyben elő kívánta mozdítani a könyvtárak piacközpontú szemléletét és a közszolgálati területen működő könyvtárak gyakorlatának összehangolását a magánszektorban működő információs szolgáltatókkal.

E második program tehát a korábnál ambiciózusabb és integráltabb volt. Struktúrája lényegében a könyvtárak környezetének egymásba kapcsolódó szintjeit tükrözte (maga a könyvtár – a hagyományos információs lánc, amelynek a könyvtár integráns része – és a hálózati információ világa).

A program három akcióiránya a következő volt:

- hálózatra orientált belső (helyi) könyvtári rendszerek és hatékony eszközök kifejlesztése a magánszektorral együttműködve,
- a könyvtárak közötti és a hálózati együttműködés telematikai rendszereinek korszerűsítése (ez az akcióirány a korábbi projektek eredményeinek megszilárdítását, integrálását és továbbfejlesztését célozta),
- könyvtári szolgáltatások biztosítása a hálózati tájékoztatási források elérésére.

A második programban két pályázatot írtak ki, tizenöt kutatási projekt és hét összehangolt akció kezdődött. A második pályázati felhívás nyomán húsz új projekt és ún. horizontális támogatási program indult. Ez utóbbiak olyan témákkal foglalkoznak, amelyek már az első programban is szerepeltek, és több projektet is érintenek, továbbá átfogó jellegűek (ilyen pl. a szerzői jog, a teljesítménymérés, a hálózati protokollok), vagy pedig az elért eredmények terjesztésére, a figyelem felkeltésére és a felhasználás szempontjaira összpontosítanak. Ez a második program elsőként nyitott a közép- és kelet-európai országok felé; az újonnan induló projektek nagy része már ezen országok részvételével zajlik.

Eredmények és tanulságok

Az előkészítő munkák és hét év tapasztalatai alapján most kezdenek jelentkezni az első eredmények.

- **Technológia:** Az alkalmazásokkal, végső soron a használókkal kapcsolatos kezdeményezések elsődleges célja a meglévő technológiák szélesebb körű és hatékonyabb használata volt, nem pedig újak kifejlesztése.
- **Európai együttműködés:** Jelentős eredmény, hogy a programon belül a tagállamok könyvtárainak részvételével közös érdeklődésű és érdekeltégű csoportok alakultak, és ezek tevékenysége a projektek gyakorlati tapasztalatai alapján tovább erősödött.
- **Partneri kapcsolatok:** A projektek során ki-egyensúlyozott együttműködés alakult ki a különböző típusú könyvtárak, szoftverházak, kiadók és kommunikációs cégek között.
- **Szabványok:** Számos kitüntetett projekt foglalkozott a hálózati és formátumszabványok (Z39.50, EDIFACT, UNIMARC) kialakításával, könyvtári és információs felhasználásával. A Könyvtári Alkalmazók Európai Fóruma fontos

szerepet játszott a hálózati szabványok közös kidolgozásában. Az újabb projektek a legújabbban felmerült problémákkal (pl. a metaadatokkal) foglalkoznak.

- **Szerzői jog:** Az elektronikus környezetet illetően sok tapasztalat gyűlt össze a projektek kapcsán. Az Európai Szerzői Jogi Felhasználói Fórum (European Copyright User Platform = ECUP) lehetőséget adott a könyvtáraknak a véleménycserére a szerzői jog kérdéseiről, és egyúttal arra is, hogy más fórumokon a könyvtárak álláspontját kifejtessék.
- **Új szolgáltatások:** A dokumentumszolgáltatás, a leképezés, a hálózati könyvtári szolgáltatásokhoz való hozzáférés terén számos újszerű szolgáltatás prototípusát hozták létre, és ezekből konkrét, piacra dobható szolgáltatásokat fejlesztettek ki. A 3. Keretprogram könyvtári programjában a legfontosabb akcióprogramok szorosan kapcsolódtak a telematikai alkalmazási program integrációs törekvéseihez. E szolgáltatásoknak széles használói bázisuk van: diákok, kutatók, speciális igényű használók, távoli vidéki területek lakói és a távoktatásban részt vevők.
- **Politikai hatás:** A program számos országban jelentős hatással volt a könyvtári automatizálással és a hálózatokkal kapcsolatos politikára, valamint az európai együttműködésre a döntéshozatal minden szintjén.

Következtetések és elképzelések

1998-ban indul az 5. Kutatás-Fejlesztési Keretprogram, amelynek elnevezése: „Felhasználóbarát információs társadalom létrehozása”. A program egyik fő célja a széles körben hozzáférhető multimédiás szolgáltatások kifejlesztése. A könyvtárak a többi közgyűjteménnyel együtt újfajta szerepet kapnak majd: erősíteni fogják a tudás és kultúra kialakulóban lévő gazdaságát azáltal, hogy e gyorsan fejlődő forrásokhoz közvetített hozzáférést biztosítanak.

A jövőbeni szolgáltatások integrálni fogják a nyomtatott és digitális információkat. A hosszú távú cél (folyamatos hozzáférés a jövő generációk számára) mellett az elkövetkező néhány évben új üzleti és gazdasági modellek kifejlesztésére lesz szükség a digitális gyűjtemények területén. A hagyományos szereplők (kiadók, könyvtárak, múzeumok, levéltárak, oktatási intézmények) együttműködnek majd a szoftver-, távközlési és médiaiparral.

A könyvtáraknak választ kell adniuk a társadalomban végbemenő változásokra. Ezt felismerve az Európai Parlament felhívta az Európai Bizottságot, hogy készítse el *A könyvtárak szerepe az információs társadalomban* című zöld könyvet, tehát határozza meg, hogy a könyvtárakat mikép-

pen érintik majd a fejlesztések és döntések, ha nem is jut nekik bennük vezető szerep. Ilyen területek: a kulturális identitás, az egész életen át tartó tanulás, a szerzői jog, az írástudás, a szolgáltatások költségei, végül az információgazdagok és -szegények kérdése. A készülő zöld könyv szakmai vitái és az előkészítő konzultációk várhatóan sok kutatási, stratégiai és politikai problémát fel-

vetnek majd, így hozzájárulnak az európai könyvtárak átalakulásához az új évezred küszöbén.

/ILJON, A.: Objectives and strategies – creating a platform for the library in the information society. = IFLA Journal, 24. köt. 2. sz. 1998. p. 89–93./

(Hegyközi Ilona)

Miben reménykednek a lengyel könyvtárosok a szakma jövőjét illetően?

A 21. század a globális információ világa lesz. Az „eszeveszetten” fejlődő új technológiák társadalmi unifikációhoz vezetnek, miközben az általánosan divó demokrácia a mind aktívabb életvitelt produkáló lakosság preferálása mellett a fizikailag és értelmileg hátrányos helyzetűek speciális problémáinak is szentel némi figyelmet.

Miközben több-kevesebb joggal mindenütt azt hangoztatják, hogy „aki információkkal rendelkezik, annak van hatalma és pénze”, Lengyelországban a könyvtárosságra, erre a legősibb információs szakmára ez valahogyan nem vonatkozik. Egyes szakemberek azt állítják, hogy e diszkvalifikációt maguk a könyvtárosok idézték elő, mivel a következő évezred „előéveiben” sem tudták szakmai méreteikben megváltoztatni a könyvtárosok társadalmi megítélését, azt ti., hogy a könyvtáros békés, kevésbé aktív, ugyanazokat a tevékenységeket évek óta végzi anélkül, hogy bármiféle ambíciói lennének.

Az ALA szerint a korszerű könyvtárosnak érzékelnie kell intézménye társadalmi jelentőségét a multikulturális társadalmakban, tudnia kell, hogy miként elégítse ki a különböző fajú, vallású és érdeklődésű olvasók igényeit, amihez ismernie kell az információforrásokat, s hagyományos és korszerű technológiák igénybevitelével való használatukat. És továbbmenve: PR-munkát kell végeznie, értsen az eredményes kommunikációhoz, legyen hű a szakmai etikához, a másféle intézményekkel való együttműködéshez, végül – ha lehet – pénzt is keressen (nyelvtanfolyamok, információkeresés, információt rendszerező vállalkozások stb.).

Hol vagyunk e követeléseknek való megfeleléstől Lengyelországban, ahol „az élet demokratizálódásával, a világra való nyitottsággal, minden dolog kommercializálódásával, a kulturális élet formáinak (az elektronikus médiák, az Internet, a távközlés, a nemzetközi kapcsolatok általi) sokasodásával párhuzamosan különösen a fiatal nemzedékek nézetei és szokásai változtak meg. A fiatalok ebben a

környezetben úgy érzik magukat, mint vízben a halak. Kénytelen-kelletlen a könyvtárosoknak is meg kell mártózniuk ebben a közegben, hacsak nem akarnak végképpen elmaradni a »lelkekért« folyó versengésben”.

Nekik tudniuk kell (vagy kellene), hogy az akkoriban 100 milliós Európában ötven év alatt (1450 és 1500 között) Gutenberg találmánya nyomán 1099 nyomda létesült 246 településen. E nyomdából 30 ezer könyv került ki összesen 20 millió példányban. Az Internet jelentősége felér a könyvnyomtatás feltalálásának jelentőségével, csak éppen térben és időben összehasonlíthatatlanul tágasabb. Már ma is mintegy 20 millió ember vándorol használatára révén.

„Nem szabad elfordulnunk a jelentőtől, mert akkor a jelen kerül ki minket” – mondta J. Ankundowicz, a lengyel könyvtáros szakma egyik vezető személyisége. Valóban a szakmának az új technológia és az új olvasószolgálat csínjainak-bínjainak elsajátításán kívül ott kell lennie a szakmai kutatómunkában is, amelynek legdivatosabb témái a következők: információáramlás, az Interneten való navigálás, Internet-etika, elektronikus folyóirat-kiadás, adatbázisok létesítése, Internet-reklám.

Referált szerzőnk, aki a lengyelországi könyvtáros szakma jövőjéért igencsak aggódik, írása végén a jövőt illetően egészen szemléletesen találja fején a szöveget, amikor oda konkludál, hogy bizonyára „a jövőben is fennmarad

- ugyanaz a könyv – csak éppen más formában,
- ugyanaz a könyvtár – csak éppen megváltozott téviszonyokkal,
- ugyanaz a könyvtáros – csak éppen más bőrből”.

/BEDNAREK-MICHALSKA, B.: Bibliotekez dziś i jutro – jaki powinen być? = Bibliotekarz, 12. sz. 1998. p. 3–7./

(Futala Tibor)